

Barack Obama mezi očekáváním a realitou

Jednou z mála zajímavostí, kterou obdivují návštěvníci v jinak nudné Jižní Dakotě, je památník Mt. Rushmore. Do žulového masivu tam sochař Gutzon Borglum vytesal v letech 1927-39 gigantické portréty čtyř největších amerických prezidentů. Místo na vysluní za prvních 150 let existence USA tam získali George Washington a Thomas Jefferson coby otcové zakladatelé, Abraham Lincoln, který zemi zbavil otroctví a úspěšně ji provedl občanskou válkou, a konečně Theodore Roosevelt, za jehož vlády se země stala první světovou velmocí. Nabízí se otázka, jakou čtveřici k nim přiřadit, až uplyne dalších 150 let. Kandidáty budou jistě Franklin Roosevelt, který USA vyvedl z velké hospodářské krize a pomohl zachránit svět před Hitlerem, Harry Truman, který před Stalinem zachránil svobodu a demokracii v západní Evropě tím, že prosadil Marshallův plán a NATO, a konečně Ronald Reagan, který dovedl Západ k vítězství v zápase s komunistickým Sovětským svazem ve válce studené.

Když se v lednu 2009 ujal prezidentského úřadu Barack Obama, vypadalo to, jako by měl místo mezi velikány předplacené. Jeho volební kampaň, cíleně evokující Lincolna, se nesla ve znamení „změny“ a „naděje“ a uhranula nejen Ameriku, ale i svět. Obama potvrzoval roli skvělého rétora: ano, my to dokážeme, sliboval na nominačním konventu. Syn Boba Dylana namixoval z jeho projevu a příspěvků celebrit video se songem „Yes, We Can“, které mělo na YouTube za měsíc tehdy neuvěřitelných 28 miliónů shlédnutí a které vyhrálo *Emmy Award*, televizní obdobu Oscarů. Týdeník *Time* ho v prosinci 2008 vyhlásil mužem roku, protože „dokázal to, co se zdálo nemožné“. Ve volbách drtivě porazil Johna McCaina, válečného hrdinu z Vietnamu, a stal se historicky prvním Afroameričanem v Bílém domě. Těšil se podpoře 70% Američanů a opanoval žebříčky popularity ve světě.

Na vrchol vystoupal v prosinci 2009, když přebíral Nobelovu cenu míru. Šlo tehdy o bezprecedentní rozhodnutí. Obama nebyl prvním americkým prezidentem, který získal toto ocenění při výkonu funkce. Už dříve ho dostali T. Roosevelt a Woodrow Wilson, ale oba až potom, co něco dokázali (první zprostředkoval mír mezi Ruskem a Japonskem, druhý se stal architektem Versailleské mírové smlouvy). Obama ovšem cenu nezískal za to, že by něco udělal, ale jen za to, že cosi sliboval a druzí od něj cosi očekávali. Nic na tom nemění ani ekvilibristika Nobelova výboru, který rozhodnutí obhajoval „úsilím o nové klima v mezinárodních vztazích“. Nesporným faktem totiž je, že od té doby se mezinárodní klima stále zhoršuje. Souběžně s tím vyhasla i aura, která Obamu obklopovala. V roce 2012 sice Bílý dům ve volebním klání proti Mittu Romneymu uhájil, ale výsledek odrážel spíš slabost republikánského vyzyvatele než přesvědčivost prezidenta. V lednu příštího roku ve funkci končí, je tedy příležitost bilancovat.

USA jsou velmoc, a proto začneme zahraniční politikou. Zřejmě největší očekávání se spojovalo s dialogem mezi Západem a islámským světem. Obama tomu sám nahrával. V kampani v létě 2008 sliboval v Berlíně, kde ho v ulicích vítalo 200 000 nadšených Němců, že „musíme přivolat nový úsvit na Blízkém východě“. O „naději ve

vztahu k muslimskému světu“ mluvil i Nobelův výbor. Možná tomu nahrával fakt, že Obamův otec se formálně hlásil k islámu a synovi odkázal prostřední jméno Hussein. Brzy po nástupu do úřadu Obama rozhodl o stažení všech bojových sil z Iráku. Na jaře 2009 se pak vydal s olivovou ratolestí na cesty – nejprve do Istanbulu, kde dialog podpořil návštěvou chrámu Hagia Sofia i Modré mešity, aby pak na univerzitě v Káhiře pronesl řeč nazvanou „Nový počátek“. Posluchačům slíbil, že napraví vztahy s muslimským světem, prý poškozené politikou jeho předchůdce. Jak to překonat? Obama připomněl svůj osobní příběh a jako léčbu navrhl vrátit se k hodnotám, které jsou společné křesťanům i muslimům. Reakce v arabském světě byla smíšená – tradiční spojenci ho pochválili, Muslimští bratři označili cestu za „zbytečnou“. V prosinci 2010 se v Tunisku upálil Mohammed Bouazizi a odstartoval vření, pro které se vžilo pojmenování „Arabské jaro“. Vůbec poprvé se tento pojem objevil v článku Marka Lynche v časopise *Foreign Policy* pod názvem: „Obamovo arabské jaro?“ Další vývoj měl otestovat, jak slova o naději naplní Obama v praxi.

Když se masové protesty přelily do Egypta, Obama odepsal letitého spojence Husní Mubáraka a podpořil volby, v nichž zvítězil kandidát Muslimského bratrstva Mursí. Američané tím zásadně znejistili tradiční spojence v Jordánsku, Saudské Arábii a dalších státech regionu. A když pak jiné protesty vedly ke svržení Mursího a stabilitu v zemi obnovila armáda v čele s generálem Sísím, ocitly se vztahy mezi USA a Egyptem, dlouho tvořící pilíř míru v oblasti, na bodě mrazu. Libyjský vůdce Kaddáfí byl dalším, kdo se v důsledku vřavy musel poroučet, tentokrát s podporou vojenské intervence ze strany Západu. Sám Obama se k zásahu stavěl rezervovaně a k souhlasu byl přemluven Francouzy a Brity, kteří v Libyi sledovali vlastní zájmy, a triem žen ve své vládě (Hillary Clintonová, Susan Riceová a Samantha Powerová), které zaujaly postoj lidsko-právních jestřábů. Ledabylá příprava, slabé velení, neochota vyslat pozemní síly a nejasné cíle operace vedly ke katastrofálním výsledkům a zanechaly Libyi v rozkladu. Země se stala semeništěm islamismu a hlavní bránou k invazi migrantů do Evropy. Sám Obama to letos v soukromém rozhovoru s novináři pojmenoval přesně: „Je to průser“.

Nekonzistence politiky se v plné nahotě vyjevila v Sýrii, kde lidová revolta přerostla v občanskou válku. V době, kdy snad bylo možné válku vojenskou intervencí ukončit, Obama použití síly odmítl, ale zároveň vyzýval prezidenta Asada k odchodu, čímž jen přiléval olej do ohně. Asad nerezignoval a Obama pod tlakem stanovil „red line“ pro použití síly: nasazení chemických zbraní proti civilistům. Když k němu pak v srpnu 2013 skutečně došlo, vytáhla za Obamu horké kaštiny z ohně ruská diplomacie, která s Damaškem dojednala řešení. V mocenském vakuu, které vzniklo ve východní Sýrii a také v severním Iráku, odkud odešli američtí vojáci, si vybudovali základnu radikálové Islámského státu. Obama je nejprve v rozhovoru pro *The New Yorker* parodoval slovy, že „když se parta dorostenců oblékne do triček L.A.Lakers, ještě to neznamená, že budou hrát pod košem jako Kobe Bryant“. Jenže podceňování se nevyplatilo, „dorostenci“ v přímém přenosu popravovali americké občany a Obamovi nezbyvalo než nařídít bombardování. Jenže i tady ho předešel

ruský prezident Putin, když po dohodě s Asadem vyslal do země pozemní vojska a Rusko tak po třiceti letech vrátil velmocensky na Blízkém východě do hry. Výsledek? Autorita USA v regionu je oslabena, válka eskaluje a 11 miliónů Syřanů je v uprchlických táborech nebo na cestě Evropy, která nemá kontrolu nad tím, kolik se mezi nimi skrývá skutečných či potenciálních teroristů.

Rusko představovalo druhý velký test Obamova vládnutí. I zde se nůžky mezi očekáváním a realitou rozevřely víc, než je zdrávo. Začalo to opět spektakulárně. Ministryně Clintonová na tiskovce v Ženevě oznámila nový počátek. V ruce držela symbolické tlačítko, pod ním dvě slova – anglicky „reset“, rusky „peregruzka“. Vedle stojící ministr Lavrov se smál a upozorňoval na špatný překlad: „peregruzka“ znamená „overcharge“, přecenění. Nechtěně tím vystihl jádro problému Obamovy politiky. Zahraniční vztahy jsou povahou transakční. Důležitá rozhodnutí jsou „něco za něco“, chybí v nich arbitr. Cena za „reset“ nebyla malá. Washington prominul Kremlu invazi do Gruzie a Putinovi zásadně ustoupil tím, že změnil koncept plánované protiraketové obrany. My Češi jsme přišli o radar a stálou přítomnost amerických vojsk jako klíčovou bezpečnostní pojistku. Cenou útěchy byla volba Prahy jako „hollywoodské kulisy“ pro summit Obama – Medveděv a podpis smlouvy „Nový START“, která na třetinu redukovala počet strategických jaderných zbraní. I tato smlouva je ale výhodnější pro Rusko, protože mu v rozvázala ruce k modernizaci konvenčních sil.

Další Obamovou chybou byla teze o „pacifickém pivotu“ jako prioritě zahraniční politiky. Strategicky je důraz na Tichomoří a východní Asii - vzhledem k rostoucí síle Číny a k závazkům, které má Washington vůči Japonsku a Koreji - pochopitelný. Ale takticky to neplatí. Velcí hráči s odpovědností na více adresách musí ovládat umění ambivalence, udržovat své rivaly v nejistotě. Vládcí v Kremlu jsou silní v geopolitice a basketbalovou terminologií o americkém „pivotu“ v Pacifiku si Putin logicky přeložil tak, že má zelenou v Eurasii. Výsledkem je anexe Krymu a rozvrat na Ukrajině. Když Obama nastupoval jako mladík do úřadu, měli někteří obavu, že ho Putin vystaví zkouškám jako kdysi Chruščov mladého Kennedyho. Dnes vidíme, že Obama v těchto zkouškách hořel. Z naivního snění se probudil pozdě, jen reaguje na vývoj, a to ještě polovičatě. Odmítá vybudovat stálé strategické základny, které by posílily obranu NATO v Polsku a Pobaltí, stačí mu symbolická, rotační přítomnost menších jednotek. Protiruské sankce jsou jen náhražkou, kterou nakonec Západ zruší, aniž by od Moskvy cokoli dostal, protože neustojí tlak vlastních podnikatelů a obchodníků.

Co tedy USA od Putina získaly? Mnozí uvádějí, že ruská spolupráce umožnila dohodu, v níž se Írán zavázal, že výměnou za zrušení sankcí zmrazí na 13 let vojenský nukleární program. Zůstává ale mnoho otazníků. Za prvé: 13 let je krátká doba a co bude potom, se neřeší. Za druhé: zrušení sankcí a vítězství Asada v Sýrii učiní z Íránu hegemonu regionu s ruským medvědem v zádech. A za třetí: šíitskou dominanci neakceptují sunnitě, kterých je na Blízkém východě většina. Je zaděláno na dlouhodobý konflikt v podbříšku Evropy.

S Evropou má Obama problém. Naděje, které do něj EU vkládala, se nenaplnily. Obama je první americkým prezidentem, který jí nerozumí. Muž, jehož vlastní otec byl z africké Keni, nevlastní otec z Indonésie a matka ho vychovávala na Havaji, přirozeně tíhne jinam. Obama také dával najevo, že Evropu nepotřebuje. V jediném roce, kdy mu opravdu šlo o hodně (znovuzvolení 2012), ji raději ani nenavštívil. A konečně jednání o důležité dohodě o obchodním a investičním partnerství, která měla obě strany Atlantiku víc propojit ekonomicky, je v troskách, k nimž se nehlásí ani jeden ze dvou možných Obamových nástupců.

Proměnu asi nejlíp vystihuje historika s bustou Winstona Churchilla, kterou do Oválné pracovny umístil George W. Bush a Obama ji hned první den odstranil. V bilančním rozhovoru s Jeffrey Goldbergem pro *The Atlantic* se vyznal, že britský politik pro něj není vzor: „Jeho výřečnost a manicheismus ospravedlňoval vzestup Hitlera a občas (*sic!*) i zápas se SSSR, ale v dnešním komplikovaném světě nemá opodstatnění.“ Ano, Obama je z jiné generace, kterou formoval odkaz šedesátých let. Jeho světonázor vychází ze zkušenosti Vietnamu 1968, nikoli z Mnichova 1938 nebo z Prahy 1948. Bill Clinton byl také dítětem šedesátých let, ale Evropě rozuměl, protože studoval v Oxfordu a v 68 navštívil Prahu. Naopak mladý Obama získával ostruhy jako levicový student práv v diskusích s lidmi jako komunistický novinář a odborář Frank Marshall Davis, černošský radikální pastor Jeremiah Wright, palestinský intelektuál Edward Said, nebo dokonce anarchista Bill Ayers, který organizoval bombové útoky proti americkým úřadům.

Konzervativní spisovatel Dinesh D'Souza proto v roce 2012 natočil dokumentární film „2016: Obamova Amerika“, který předvídal, že Obama přivede USA i Západ záměrně k úpadku, protože ho k tomu od mládí vedla levicová a protikoloniální výchova, kterou si přinesl z rodiny, ze studií i od přátel. Neznamená to ale, že Obama je nějaký radikál, i když jeho káhirským projevem se pocit postkoloniální „viny“ line jako červená nit. V rozhovoru s Davidem Brooksem pro *New York Times* se Obama naopak přihlásil k tradici zahraničně-politického realismu a k ovlivnění myšlenkami teologa Reinholda Niebuha, který sice vyšel z levicového pacifismu, ale nakonec podpořil zapojení USA do války proti Hitlerovi. „Zaujala mě jeho idea, že ve světě je hodně zla, že máme být pokorní a skromní ve víře, že ho můžeme eliminovat, ale že to nemáme chápat jako alibi pro nicnedělání,“ svěřil se. Zlatá slova, která nám umožní chápat třeba jeho snahu o normalizaci vztahů s Kubou, jež se možná stane jeho jediným skutečným zahraničním úspěchem. A možná, že v těchto slovech najdeme i kořeny rozporu, který provázal jeho vládnutí: jako politik vsadil na veřejný optimismus („dokážeme to“), ale soukromě je hobbesiánským skeptikem („nejde to“).

Otázkou zůstává, co v Americe převáží jako jeho dědictví. Doma neměl začátek špatný. Prosadil důležitá ekonomická opatření, která zemi vyvedla z recese (v tom byl mnohem úspěšnější než paktem stability sešňovaná EU), a v Kongresu silou protlačil reformu zdravotnictví, která snížila počet nepojištěných Američanů z 15% na 9%. Pak ale demokraté ztratili většinu, Obama už jen válčil s republikány a v Kongresu nic neprosadil. Začal vládnout pomocí dekretů, až z toho mají obavu i

demokraté při vidině, že uspěje Donald Trump a v „imperiálním“ vládnutí bude pokračovat. Zákopy k příštím válkám jsou vyhloubeny. Země je - paradoxně po vládě černocho - zmítána rasovými nepokoji, našťvanost nižší bílé třídy a její odbor k establishmentu a elitářství jsou cítit na každém kroku. Přispěla k tomu i Obamova ofenzíva v sociální agendě, kolektivními nároky komunity LGBT počínaje a klimatickým inženýrstvím konče.

Zkrátka na Mt. Rushmore to nevypadá, ale třeba na něj po zvolení jeho nástupce budeme ještě vzpomínat jako na muže, který vedl Bílý dům důstojně a bez skandálů. A jedna památka po něm zůstane navždy. Američtí paleontologové nedávno pojmenovali vyhynulou ještěřku z druhohor jako „*Obamadon gracilis*“. Ve zdůvodnění pro Národní akademii věd poukazují na ještěřčiny velké, rovné zuby i na to, že Obama může být vzorem ústní hygieny pro celý svět. Dodejme proto politický epitaf: „Zuby mu zářily, ale nekousal.“

Alexandr Vondra, 5.10.2016 (publikováno v časopisu Týden)